

Recenzija Christoph Dieckmann darbui “Karo belaisvių žudynės”

Ch. Dieckmanno studija apie tarybinius karo belaisvius Lietuvoje nacių okupacijos metais yra vertingas ir objektyvus mokslinis darbas. Ch. Dieckmannas detaliai išnagrinėjo beveik visus svarbiausius tarybinių karo belaisvių naikinimo aspektus. Autorius parodė, kokios vokiečių karinės ir politinės valdžios institucijos buvo atsakingos už karo belaisvių saugojimą ir žudymą, kokiais metodais buvo vykdoma karo belaisvių naikinimas (daugiausia karo belaisvių žuvo dėl maravimo, ligų ir alinimo sunkiais fiziniais darbais). Ch. Dieckmannas apžvelgė visų dabartinės Lietuvos teritorijoje veikusią karo belaisvių stovyklų istoriją: kiek laiko jos egzistavo, kas joms vadovavo, kiek jose buvo kalinta ir nužudyta karo belaisvių. Autorius išnagrinėjo ne tik tiesioginį karo belaisvių naikinimo procesą, bet ir apžvelgė kitus karo belaisvių padėties aspektus – karo belaisvių panaudojimą darbams Lietuvoje ir jų išvežimą darbams į reičą, Lietuvos gyventojų požiūrį į tarybinius karo belaisvius, lietuvių tautybės raudonarmiečių paleidimą į laisvę iš karo belaisvių stovyklų 1941 metais, lietuvių policijos batalionų panaudojimą tarybinių karo belaisvių apsaugai.

Labai svarbu tai, kad Ch. Dieckmannas išnagrinėjo praktiškai visus įmanomus archyvinius šaltinius: Vokietijos, Lietuvos, Maskvos archyvų dokumentus. Didelė dalis Vokietijos saugomų archyvinių dokumentų (ypač Liudvigsburgo, Freiburgo) iki šiol dėl įvairių priežasčių Lietuvos istorikų nebuvo tyrinėta ir žinoma. Dėl to autorius galėjo pateikti tikslesnius statistinius duomenis ir labiau argumentuotas išvadas.

Ch. Dieckmannas teisingai pažymėjo, jog nustatyti tikslų Lietuvoje nužudytų karo belaisvių skaičių yra neįmanomas todėl, jog archyviniai dokumentai nėra pilnai išlikę, o be to, juose taip pat pasitaiko klaidų. Vis dėlto autoriaus pateikiami orientaciniai skaičiai 9mažiausiai 168 – 172 tūkstančiai), manau, yra artimi tikrovei. Pagal aukų skaičių Lietuvoje, tarybiniai karo belaisviai nusileido tik žydams.

Nemenkinant Ch. Dieckmanno darbo vertės, būtų galima pridurti, jog buvo galima labiau patikslinti skyrių apie Lietuvos gyventojų požiūrį ir elgesį su tarybiniais karo belaisviais. Lietuvos archyvuose yra nemažai dokumentų, liudijančių humanišką civilių gyventojų elgesį su karo belaisviais (yra išlikę nemažai saugumo policijos pranešimų apie Lietuvos žmones, kurie buvo suimti ir nubausti už paramą karo belaisviams). Už paramą pabėgusiems karo belaisviams 1943 m. kovo 18 d. buvo suimti Dotnuvos valsčiaus Ažuolaičių kaimo gyventojai Daukša Steponas ir Daukša Antanas. Suimtieji buvo nuteisti 3 mėnesių kalėjimo bausme.

Už pabėgusio karo belaisvio slėpimą 1943 m. sausio 5 d. buvo suimta ir uždaryta 6 mėnesiams į kalėjimą Anelė Vainorienė.¹

Nagrinėjant vietos gyventojų požiūrį į karo belaisvius, reikėtų šį aspektą diferencijuoti pagal tautybes. Lietuvos rusų ir žydų simpatijos karo belaisviams reliatyviai buvo stipresnės, negu lietuvių. Didelė dalis lietuvių bent karo pradžioje į karo belaisvius žvelgė su nepasitikėjimu, kaip į buvusios okupacinės kariuomenės likučius. Ilgainiui, pamatę pasibaisėtiną karo belaisvių padėtį, Lietuvos ūkininkai noriai imdavo karo belaisvius ūkio darbams pas save (su okupacinės valdžios leidimu) ir tokiu būdu juos išgelbėdavo nuo bado mirties. Ch. Dieckmannas tokius atvejus aprašo abstrakčiai, nenurodydamas konkrečių batalionų numerių. Tačiau karo belaisvių žudynėse lietuvių policijos batalionai (išskyrus 2(12) – jį Baltarusijoje) nedalyvavo. Be to, yra žinomi faktai, kai policijos batalionai gaudydavo pabėgusius belaisvius.

Manychiau, jog Ch. Dieckmannas praleido vieną gana svarbų aspektą – karo belaisvių pabėgimus ir jų vaidmenį sovietų partizaniniame judėjime. Yra žinoma, jog dalis sovietinių partizanų būrių atsirado būtent iš pabėgusių karo belaisvių. Kai kuriuose raudonųjų partizanų būriuose buvę karo belaisviai sudarė 50 % ir daugiau visų kovotojų. Karo belaisvių vaidmuo sovietiniame partizaniniame judėjime Lietuvoje (ypač 1941 – 1942 metais) yra labai svarbus.

Kartais iš nelaisvės pavykdavo pabėgti didelėms karo belaisvių grupėms. 1942 m. balandžio 17 d. iš važiuojančio traukinio kelyje tarp Kauno ir Kazlų Rūdos geležinkelio stočių iššoko 60 karo belaisvių.²

1943 m. lapkričio 6 d. naktį, transportuojant Kauno karo belaisvių stovyklos kalinius, kelyje tarp Kauno ir Vilkaviškio pabėgo 30 karo belaisvių.³

Karo belaisvių pabėgimų mastą liudija Ostlando karo belaisvių viršininko raštas, kuriame teigiama, jog Ostlande per 1942 m. kovo – birželio mėnesius iš viso pabėgo 2813 karo belaisvių, o buvo sugauta 1556 belaisviai.⁴

Nacių okupacijos metais Lietuvoje buvo leidžiamas leidinys “Kriminalinės policijos žinios. Jame buvo spausdinami paieškomų karo belaisvių sąrašai. Mano paskaičiavimu, pagal šiuos sąrašus 1941 – 1944 m. pabėgo 2340 karo belaisvių. Galimas dalykas, kad pabėgusių belaisvių buvo dar daugiau, kadangi “Kriminalinės policijos žinios” pradėtos leisti nuo 1941 m. spalio mėnesio ir jose nėra žinių apie 1941 m. liepos – rugpjūčio mėnesius. Dauguma bėglių prisijungė prie sovietų partizanų arba patys sukūrė tokius būrius. Istoriko P.Štaro teigimu buvę sovietų kariuomenės kariai, vadai ir politiniai darbuotojai sudarė 22 % (t.y. apie 200) komunistinio partizaninio judėjimo Lietuvoje dalyvių.⁵ Be to, reikia atsižvelgti į tai, kad dalis bėglių buvo suimti, nušauti arba slapstėsi nedalyvaudami jokiaje pagrindinėje veikloje.

Autoriaus nuomone, Ch.Dieckmanno studija yra vertingas mokslinis darbas apie tarybinius karo belaisvius Lietuvoje 1941 – 1944 metais.

2001 02 27

¹ LCVA, f.R-1399, ap.1, b.25, l.26.

² 1942 m. balandžio 20 d. Kriminalinės policijos Vilniaus apygardos viršininko telefonograma Nr.66, LCVA, f.R –91, ap.1, b.43, l.77.

³ Vilniaus miesto policijos vadovybės radiograma Nr. 164, ibid., fR-689, ap.1, b.49, l.379.

⁴ LCVA, f.R-659, ap.1, b.1, l.96,97.

⁵ P.Štaras, Partizaninis judėjimas Lietuvoje Didžiojo Tėvynės karo metais, V., 1966, p.232, 294.